

Alegorie a jiná výtvarná díla v oblasti cukrovarnictví (část 2.)

ALLEGORY AND OTHER ARTWORKS IN SUGAR INDUSTRY (PART 2)

Jaroslav Gebler

První díl tohoto článku byl zaměřen na umělecká díla, především sochařská, alegoricky zobrazující cukrovarnický obor nebo řepářství, především slavné alegorie cukrovarnictví sochařů Suchardy a Růžičky – zhotovené pro Zemskou jubilejní výstavu 1891 a Národohospodářskou výstavu 1895 a dochované jako modely či další sošky, také známou alegorii v cukrovaru Zvoleněves i další. V druhé části článku jsou představena další různorodá díla související s cukrovarnictvím – od pomníků po drobné medailéřské práce.

Vrbátky – ředitelská vila

Zajímavým uměleckým výtvozem jsou ozdoby ředitelské vily v cukrovaru Vrbátky (obr. 1.a). Jedná se o dvě fasádní štukované desky, umístěné vždy mezi dvěma čtyřdílnými okny, kde na levé je zobrazen hospodář rozhazující osivo během jarního setí (obr. 1.b). Na pravém reliéfu je rolnice v dožínkách se snopem obilí v levém náručí a otírající si pot pravou rukou se srpem (obr. 1.c). Uprostřed je umístěn stejně velký rám, kde ve výklenku je plastika amoreta (andílek – symbol děcka nosícího hojnost). Tento amoret (obr. 1.d) má chemickou křivuli v pravé ruce, opírá se levou rukou o homolí cukru, po levé straně má u nohou složenou hromadu řepy. Na soklu, na kterém stojí soška, je ozubené kolo a letopočty 1870–1922, tj. rokem založení cukrovaru Vrbátky a rokem úpravy ředitelské vily na její současnou podobu. Tuto rekonstrukci vily umožnil díky dobré finanční situaci cukrovaru v roce 1922 dlouholetý předseda správní rady Alois Feit a ředitel cukrovaru Ing. Štěpán Sedláček. Zpracovatelská kapacita „Rolnické cukrovarny ve Vrbátkách“ v té době činila 800 t·d⁻¹ řepy, za kampaň 1921 bylo zpracováno 42 tis. t cukrové řepy.

Alegorii moravského hospodaření (postranní štuky) a alegorii cukrovarnictví vytvořil **Vladimír Pleský** (1875–1926), štukatér a sochař, neúnavný spolkový činitel. Jedná se o výraznou osobnost

prostějovska: byl veřejně činný v řadě spolků, jednatelem Muzejní a průmyslové jednoty, režíroval řadu her v Jednotě divadelních ochotníků Tyl, kandidoval do prostějovského obecního výboru. Jako člen výboru Družstva městského spolkového domu se zasloužil o Národní dům, připravoval slet prostějovské České obce sokolské a byl samozřejmě talentovaný sochař a štukatér. Vytvořil mj. popsanou reliéfní výzdobu ředitelské vily Vrbátek.

Pomník Dílo svornosti a svépomoci rolnictva

V cukrovaru Němčice stál u administrativní budovy pískovcový pomník s nápisem ve spodní půlkruhové části: „*Dílo svornosti a svépomoci rolnictva*“. Na pomíniku jsou dvě postavy. Moravanka drží v pravici srp a dožínkový věnec v levé ruce. Rolník jí objímající má u nohou řepnou bulvu a speciální rýč na řepu, tzv. „dloubák“. Sousoší (obr. 2.) představuje svornost moravského rolnictva při pěstování obilí i řepy včetně žní a sklizňových prací. Tento pískovcový pomník se podařilo zachránit, byl přemístěn z Němčic do cukrovaru Vrbátky, kde je dodnes.

V roce 1925 byla na pomník jako na podstavec umístěna bronzová busta Jana Rozkošného. Protože byl významným představitelem agrární strany, byla jeho busta v 50. letech z pomníku odstraněna.

Obr. 1. Vrbátky: a – ředitelská vila; b – levý reliéf; c – pravý reliéf; d – amoret s řepou, homolí a ozubeným kolem

Obr. 2. Pomník Dílo svornosti a svépomoci rolnictva: a – s bronzovou bustou Jana Rozkošného v Němčicích (1925); b – na současném umístění ve Vrbátkách

Dr. b. c. Jan Rozkošný (* 19. 10. 1855 v Křenovicích, + 27. 3. 1947 v Brně) byl český podnikatel, národohospodář a politik ze střední Moravy působící za Rakouska-Uherska i za Československa, od roku 1873 hospodář na statku v Křenovicích, a od roku 1882 starosta Křenovic, kde roku 1887 založil pokračovací zemědělské kursy, ve kterých vyučoval. V roce 1894 se podílel na založení Rolnické továrny na umělá hnojiva a lučebniny v Přerově, v roce 1910 zakládal rolnický cukrovar v Němčicích a akciovou rolnickou strojnickou továrnu E. Kokora v Přerově. Od roku 1886 byl poslancem moravského zemského sněmu, od roku 1887 rakouské říšské rady za staročeskou stranu. (1) V letech 1920–1935 byl senátorem Národního shromáždění za agrární stranu. Byl dále předsedou Ústředního sboru Zemědělské rady moravské, členem Národohospodářského ústavu při České akademii věd a umění v Praze, předsedou Ústředního svazu hospodářských společenství v ČSR i České hospodářské společnosti na Moravě a dalších. V roce 1926 získal čestný doktorát na Vysoké škole technické v Brně.

Autorem pomníku je **Julius Pelikán** (1887–1969) český akademický sochař a medailér (2). Studoval na Odborné kamenické škole v Hořicích v Podkrkonoší, pak (1905) následovala praxe v Německu. V roce 1908 pracoval na dómě sv. Petra v Brně a po další praxi v Olomouci odešel studovat Akademii výtvarných umění v Praze (1909–1913), kde byl žákem J. V. Myslbeka a J. Štursy. Po ukončení studia se vydal na studijní cestu do Itálie. V roce 1915 narukoval a na konci války pracoval s Adolfem Kašparem a dalšími na restaurování fresek v kostele Panny Marie Sněžné v Olomouci. Od roku 1940 byl předsedou

Obr. 3. Pamětní medaile s podobiznou Jana Rozkošného

Sdružení výtvarných umělců moravských. Za 2. sv. války (1942–1945) byl s manželkou a starším synem vězněn, proto se jeho velkým tématem staly plastiky námětově se týkající odboje. Pozornost věnoval také komorním a dětským tématům i medailéřské tvorbě. V roce 1967, dva roky před smrtí, obdržel titul zasloužilého umělce. Byl významným tvůrcem skulptur pomníkového typu na střední Moravě. Nejvíce jeho prací se nachází v Olomouci (např. Zdravá rodina, Nemocný, výzdoba kostela sv. Cyrila a Metoděje i řada dalších). Julius Pelikán je také autorem medaile (obr. 3.) s portrétem Jana Rozkošného (o průměru 60 mm).

Rozkošného bustu zhotovil sochař **František Vladimír Foit** (* 2. 11. 1900 v Táboře, + 31. 8. 1971 v Celje, Slovinsko). Byl synem tábořského sochaře Ferdinanda Foita. Sudoval také kamenickou školu v Hořicích, poté v Drážďanech a Paříži. Studia dokončil u profesora Štursy v Praze. Foit je známý rovněž jako etnograf, cestoval po Africe, kde také v letech 1947–1971 žil.

Litovelská cukrovarna – sgrafita

Sgrafita na štítu budovy cukrovaru v Litovli vytvořil **František Flasar** (1903–1989) z Červenky, malíř a grafik. Byl autorem mnoha sgrafit v okolí Litovle i v řadě obcí od Luhačovic po Šumpersko. Vytvořil také řadu sakrálních plastik (Tajemství křížové cesty aj.). Aktivně činný byl i jako herec, malíř kulis, diplomů, ilustrátor knih, autor vitráže ve vinných sklepích v Čejkovicích atd. Podrobnosti lze nalézt v „Almanachu o životě a díle pana Fr. Flasara“, vydaném v obci Červenka. Pro cukrovar v Litovli namaloval několik obrazů s pohledy na závod i obraz položení základního kamene cukrovaru (1972). Sgrafita „Hanáci a Hanačky“ (obr. 4.), vytvořená na hlavní výrobní budově ke 100. výročí cukrovaru Litovel v roce 1971, se podařilo díky řediteli Miksteinovi obnovit. Vnučka Františka Flasara na to reagovala děkovným dopisem v Litovelských novinách. Sgrafita tak nepotkal stejný osud jako rozsáhlé obdobné dílo na Litovelském muzeu, které nebylo zachováno. Ve středu štítu jsou písmena RAC, která původně tvořila součást ochranné známky cukrovaru a značila Rolnický akciový cukrovar v Litovli (3).

Obr. 4. Z průčelí výrobní budovy litovelského cukrovaru

Pomník první kostky cukru na světě v Dačicích

Roku 1843 byla patentována výroba kostkového cukru, jako první na světě v Dačicích. Jakub Kryštof Rad ve zdejší rafinerii sestrojil zařízení na výrobu kostkového cukru, ve Vídni se poprvé začal prodávat pod názvem „Thee Zucker“.

Na náměstí před kostelem sv. Vavřince stojí žulový pomník se symbolickou kostkou cukru (obr. 5.a), postavený v roce 1983. U příležitosti 160. výročí tohoto vynálezu byla v trávníku před pomníkem odhalena 12. 7. 2003 žulová pamětní deska s textem „První kostkový cukr na světě vyroben v Dačicích 1843“. Posléze, 19. 5. 2012 bylo doplněno dalších 12 desek se stejným textem

uvedeným v latině, řečtině, němčině, angličtině, francouzštině, španělštině, ruštině, italštině, nizozemštině, hebrejštině, arabštině a japonštině. Obou slavnostních odhalení se zúčastnili významní hosté, mj. i paní Elisabeth Würrer-Alder z Vídně, praprapravnoučka Jakuba Kryštofa Rada (4). Své prvenství si město Dačice připomnělo i umístěním dalších uměleckých děl s cukerní tematikou do veřejného prostoru, např. dřevěných tvarovaných cukrů bridž* (obr. 5.b), ruky s kostkou cukru „Tady máte“ (obr. 5.c) od Rudolfa Procházky (2009) či dřevěného objektu „Staňte se homolí“ (obr. 5.d) od Jany Kulhánkové (2009).

* Bridž cukr je patentem ředitele modřanského cukrovaru Baura.

Obr. 5. Dačice: a – pomník první kostky cukru na světě s cizojazyčnými pamětními deskami; b – dřevěné „bridžky“; c – objekt „Tady máte“ od Rudolfa Procházky; d – objekt „Staňte se homolí“ od Jany Kulhánkové

Obr. 6. Fontána na dobrovickém náměstí Palackého ve dne a osvětlená po setmění

Dobrovická fontána – kostka cukru

V roce 2009 a 2010 proběhla celková rekonstrukce Palackého náměstí v Dobroviči. Při této příležitosti byl instalován pomník cukru – hrající a svítící fontána ve tvaru kostky cukru. Krychle je postavena na koso (obr. 6.), na spodní vrchol kostky. Z protilehlého horního vrcholu tryská voda prosvětlována různými barvami. Autorem návrhu byl radní města Dobrovice Ing. R. Kočí. Obruba kašny o průměru 3,5 m je ze slatinské žuly, šestistupňový podstavec ze šluknovského sienitu a vlastní kostka o straně 560 mm je z bílého kvarcitu – křemence (Quartzite – bianche). Funkce fontány zahrnující světla a proudy vody má 6 polohovacích trysek s osvětlením po obvodu, středový výtrysk z krychle je bez světla. Každá tryska má samostatné čerpadlo, které řídí PC, takže je možné měnit barvy vody proudící z trysky, resp. barvy světla (bílá, červená, žlutá, zelená, modrá) a program na 24 hodin. V současnosti sestava opakuje výtrysky cca po 15 minutách v době mezi 8 a 20 hodinou bez světla, mezi 20 a 22 hodinou s osvětlením. Světla jsou tvořena vodotěsnými LED reflektory. Voda z fontány je recirkulována do podzemní 14m³ nádrže, kde je i úprava a filtrace. Celý efektní objekt byl realizován mezi říjnem 2009 a dubnem 2010 firmami Eurovia CS závod 3 a KTS-AME, s.r.o., Hradec Králové.

Hanuš Karlík ve výtvarném díle

Do výčtu socharských děl s vazbou na cukerní obor patří také výtvoři spojené s osobou Hanuše Karlíka.

Dr. b. c. Ing. Hanuš Karlík (* 23. 3. 1850 v Rokycanech, + 10. 1. 1927 v Praze) byl přední osobností českého cukrovarnictví. Po studiu na pražské polytechnice působil v cukrovních ve Velimi, Dolním Cetně a Mělníku. Jako 24letý byl jmenován ředitelem cukrovaru v Záboří a v roce 1881 ředitelem cukrovaru Nymburku, kde pak strávil svá nejplodnější léta. Vybudoval z něj vzorový závod – byl označován za „školu cukrovarnictví“. Angažoval se i v cukrovaru v Poděbradech, v nymburském

pivovaru a dalších. Karlík se v 60. roce života přestěhoval do Prahy a naplno se věnoval práci předsedy Ústředního spolku průmyslu cukrovarnického (byl v čele i řady dalších organizací a správních rad – např. Pražské úvěrní banky, strojírný Breitfeld-Daněk, Křížkových závodů ad.), byl prezidentem Národohospodářského ústavu při ČAVU). Měl rozhodující vliv na vznik Výzkumného ústavu cukrovarnického, v němž byl předsedou kuratoria, významně se zasloužil také o ustavení dnešního NTM. K příležitosti jeho 75. narozenin byla založena Cena dra Hanuše Karlíka, tzv. „československá Nobelova cena“. (5, 6)

Ke Karlíkovým sedmdesátinám byla na jeho počest vydána bronzová medaile s jeho podobiznou (o průměru 60 mm), vytvořená sochařem Bohumilem Kafkou (obr. 7.a). Když byla na Karlíkově rodném domě na rokycanském Masarykově náměstí odhalena pamětní deska (28. 10. 1928), Kafka pro ni vytvořil kruhový bronzový reliéf s Karlíkovým portrétem z profilu, na desce spolupracoval s architektem Josefem Gočárem (obr. 7.b).

Jako výraz poděkování za Karlíkovy zásluhy o NTM byla 10. 1. 1928 slavnostně odhalena jeho busta nesoucí na podstavci nápis: „*Dr. techn. b. c. inženýr chemie Hanuš Karlík – Čelný odborník a organisátor československého cukrovarnictví. Spoluzakladatel Technického musea a jeho druhý předseda v let. 1924–1927*“. Busta (obr. 7.c) se aktuálně nachází v expozici chemie NTM. Jejím autorem je sochař Rudolf Březa.

Bohumil Kafka (1878–1942) po studiu kamenické školy v Hořicích byl na Umělecko-průmyslové škole žákem S. Suchardy, se kterým spolupracoval na pomníku Františka Palackého. V roce 1925 se stal profesorem sochařství na pražské Akademii výtvarných umění. Vedle své volné tvorby vytvořil mnoho dekorativních prvků fasád, bust, soch a pomníků (např. Jana Žižky na Vítkově, M. R. Štefánika v Bratislavě, J. Mánesa v Praze ad.).

Rudolf Březa (1888–1955) byl český sochař a medailér, absolvent Umělecko-průmyslové školy v Praze, rovněž žák Suchardův. Jako člen Československých legií ve Francii se osobně znal s M. R. Štefáníkem, roku 1919 sejmul jeho posmrtnou masku. Od roku 1939 byl místopředsedou Syndikátu výtvarných umělců. Vytvořil řadu děl, mj. navrhl i sochu T. G. Masaryka v Dobroviči.

Obr. 7. Hanuš Karlík: a – medaile zhotovená k 70. narozeninám Bohumilem Kafkou; b – pamětní deska na rodném domě v Rokycanech; c, d – busta Hanuše Karlíka od Rudolfa Březy

Plaketa Emanuela Proskowetze

Bronzovou pamětní plaketu s reliéfním portrétem Emanuela Proskowetze mladšího, o rozměru 43 × 71 mm (obr. 7.), zhotovil v roce 1927 brněnský sochař a medailér **Karl Korschann** (1872–1943), absolvent akademie ve Vídni a Berlíně. Působil v Paříži, poté v Berlíně a ve Frankfurtu nad Mohanem; od roku 1920 pak v Brně, kde byl v letech 1920–1935 docentem a poté profesorem modelování na Německé vysoké škole technické.

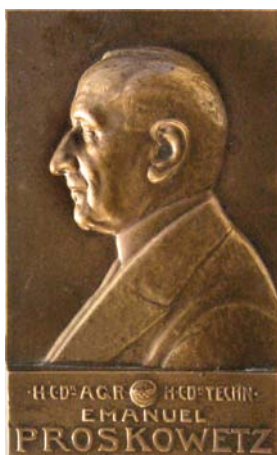
Emanuel von Proskowetz, Dr. agr. b. c. et Dr. techn. b. c. (1849–1944), syn významného cukrovarníka a politika stejného jména, absolvent univerzity a techniky ve Vídni, zakladatel první šlechtitelské stanice na našem území, a to na rodinném statku v Kvasicích (1884). Věnoval se šlechtění odrůd cukrové řepy

i dalších plodin (ječmen). O původu a šlechtění řepy publikoval řadu významných vědeckých prací, působil na vysokých školách ve Vídni a Paříži. Byl organizátorem spolkové činnosti (ve Vídni spoluzakládal Spolek k podpoře hospodářského pokusnictví, byl prvním předsedou Společenstva československých cukrovarů).

Ballingova medaile

Medaili Karla J. N. Ballinga uděluje u příležitosti životního jubilea významným osobnostem oboru za jejich vědecký přínos Fakulta potravinářské a biochemické technologie VŠCHT v Praze. Autorem medaile (obr. 9.) byl sochař a medailér **Ladislav Kozák** (1934–2007), který je rovněž autorem návrhu současné

Obr. 8. Plaketa E. Proskowetze

Obr. 9. Ballingova medaile (rub a líc)

desetikorunové a padesátikorunové mince i dalších českých mincí, také pamětních mincí a medailí.

Carl Joseph Napoleon Balling (* 21. 4. 1805 v Gabrielině Huti, + 17. 3. 1868 v Praze) byl profesorem chemie a v roce 1865–1866 rektorem Pražské polytechniky. Propagoval cukrovarnictví a pivovarnictví, zabýval se mj. určováním kvality cukerných roztoků, vynalezl i sacharometr, zdokonalil Bauméův hustoměr. V oblasti cukerných roztoků zaváděl nové vědecké názvosloví (např. polarizace, sacharizace či kvocient čistoty). Balling silně propagoval vědeckou kontrolu cukrovarnické technologie. Vychoval silnou generaci cukrovarnických teoretiků, k jeho žákům patřil Hugo Jelínek, Karel Pflieger, Gustav Hodek aj. Byl členem řady odborných vědeckých společností, mj. Královské české společnosti nauk, obdržel také řadu vyznamenání – např. Velkou zlatou medaili pro vědu a umění a v roce 1854 Rytířský řád Františka Josefa. Na jeho počest nese jeho jméno největší sál v nové budově Národní technické knihovny v Praze – Dejvicích.

Děkuji pracovníkům Národního technického muzea, VŠCHT Praha, Litovelské cukrovarny, Tereos TTD a Ing. D. Froňkovi za pomoc se zajištěním podkladů pro tuto práci.

Souhrn

Článek druhou částí navazuje na předchozí část pojednávající o alegoriích cukrovarnického či řepařského oboru, především plasti-

kách od sochařů St. Suchardy a J. E. Růžičky. Ve druhé části jsou představena venkovní umělecká díla nacházející se v cukrovařech Litovel a Vrbátky (reliéfy, sgrafita, sochy), díla zobrazující kostku cukru nebo jiné prodejní formy cukru (kašna v Dobrovici, pomník a další dřevěné objekty v Dačicích – místě zrodu kostkového cukru). Článek uzavírají sdělení o medilérských dílech a plastikách vztahujících se k významným osobnostem cukrovarnického oboru (Hanuši Karlíkovi a profesoru Karlu J. N. Ballingovi). Texty o jednotlivých uměleckých dílech doplňují stručné životopisy umělců, kteří tato díla vytvořili.

Klíčová slova: cukrovarnictví, řepařství, socha, plastika, sgrafito, reliéf, medaile, výtvarné umění, Rudolf Březa, František Flasar, František Vladimír Foit, Bohumil Kafka, Karl Korschann, Ladislav Kozák, Július Pelikán, Vladimír Pleský.

Literatura

1. MÁŠA, J.: *Jan Rozkošný 1855–1925*. Brno: Český odbor zemědělské rady moravské, 1925, 45 s.
2. *Julius Pelikán*. Wikipedia [online] https://cs.wikipedia.org/wiki/Julius_Pelik%C3%A1n, cit. 7. 7. 2019.
3. VIKTOŘÍK, M.: *Litovelský cukrovar – Dějiny podniku od jeho založení až do současnosti*. Litovel: Litovelská cukrovarna, a.s., 2005, 74 s.
4. SMUTNÝ, B.: *Po stopách kostky cukru v Dačicích (o jednom světovém prvenství)*. Dačice: Městské muzeum a galerie, 2013, 118 s.
5. MANSFELD, B.: *Z galerie českých techniků: Dr. Ing. b.c. Hanuš Karlík*. Praha: Jednota přátel Masarykovy akademie práce, 1925, s. 25–30.
6. ONDŘÁŠEK, J.: *Hanuš Karlík, 1850–1927*. Praha, 2012, 122 s., bak. práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Sousoší strojního dělníka se zemědělcem nazvané „Sbratření“ z cukrovaru v Českém Meziříčí

Rádi přijmeme informace i o dalších uměleckých dílech z cukrovarů či souvisejících s naším oborem, která nebyla v článku zmíněna. Chceme zachovat dostupné informace o všech výtvarných i jiných památkách cukerního sektoru.

redakce

Gebler J.: Allegory and Other Artworks in Sugar Industry (Part 2)

This paper presents the second part of a previous article dealing with allegories of sugar and sugar beet industry, especially with the plastic art by the sculptors S. Sucharda and J. E. Růžička. This part presents the outdoor works of art located in Litovel and Vrbátky sugar factories (reliefs, sgraffito, sculptures), works showing a cube of sugar or other forms in which sugar is sold (the fountain in Dobrovice, monument and other wooden objects in Dačice – the place where sugar cubes were born). The article concludes by mentioning the medal-making works and plastic art pieces related to important personalities of sugar industry (Hanuš Karlík and Professor Karel J. N. Balling). The texts on the individual works of art are complemented by brief CVs of their creators.

Key words: sugar industry, sugar beet cultivation, sculpture, plastic art, sgraffito, relief, medal, fine art, Rudolf Březa, František Flasar, František Vladimír Foit, Bohumil Kafka, Karl Korschann, Ladislav Kozák, Július Pelikán, Vladimír Pleský.

Kontaktní adresa – Contact address:

Ing. Jaroslav Gebler, CSc., VUC Praha, a. s., U Jednoty 7, 142 00 Praha 4, Česká republika, e-mail: j.gebler@seznam.cz